

Geografické aspekty politické, hospodářské a průmyslové transformace po roce 1989 II.

Text článku je komentářem ke grafům v příspěvku z předchozího čísla (GR 2010–2011, č. 2, s. 24–25), popř. ke grafům v článku o energetice (GR 2009–2010, č. 3, s. 2–5 a 15–16).

Motto: Nevěřím v žádné přelomy samy od sebe. To, čemu jsme zvykli říkat hospodářská krize, je jiné jméno pro mravní bídu. Mravní bída je příčina, hospodářský úpadek je následek. V naší zemi je mnoho lidí, kteří se domnívají, že hospodářský úpadek lze sanovat penězi. Hrozím se důsledku tohoto omylu. V postavení, v němž se nacházíme, nepotřebujeme žádných geniálních obrátů a kombinací. Potřebujeme mravní stanoviska k lidem, k práci a veřejnému majetku. Nepodporovat bankrotáře, nedělat dluhy, nevyhazovat hodnoty za nic, nevydírat pracující (Tomáš Baťa, 1932)

Úvod

Článek hodnotí transformační „lochnesku“ vývoje a změn v Česku v období 1989–2010 a klade si otázku, jak země využila dobu *nejpříznivějších geopolitických a geoeconomických podmínek v českých dějinách*, kdy jsme měli osud ve svých rukou. *Jaké byly a jsou průběh transformace, vzniklý společensko-ekonomický systém, výsledky, spokojenost lidí?*

Po 20 letech zbývá nejen řada problémů ze socialistické minulosti, ale „nadrobili“ jsme si mnoho problémů nových. V komplikujícím se světě je třeba zásadně změnit přístupy a chování tak, aby odpovídaly našim možnostem. Kdo a co zastaví krizi morálky, neustálé parazitování na státu a státu na občanech, kteří nesou důsledky všech experimentů, podvodů, omylů či „krádeží za bílého dne“? Toto pouštění žilou blokuje zdravý rozvoj a ničí motivaci lidí. Stát, kde si lze koupit vzdělání místo studia, je v příkrem rozporu s masarykovskou ideou, že základem politické samostatnosti a kultury je mravnost a vzdělanost.

Politická transformace

Graf Politický vývoj – GR 2010–2011, č. 2, s. 25 dole

Politická situace stojí za změnami ve všech sférách života společnosti a lidí. Podle průzkumů veřejného mínění a seriózních vědeckých studií (Čulík 2010) není mnoho důvodů ke spokojenosti. Stav, kdy se dlouhodobě diametrálně liší postoje politického establishmentu od názorů obyvatelstva jím voleného, není pro budoucnost optimistický.

Transformaci se táhnou dvě související červené niti:

1. *(ne)povedená „privatizace“* – s jejími aktéry a důsledky se potýkáme dodnes,
2. *korupce* – jako silící a všudypřítomná rakovina metastázovala a dostala Česko

na nelichotivé místo ve světovém srovnání.

Absence „politické vůle“ nedokázala za 20 let vytvořit právní prostředí, které by „pomáhalo a chránilo“ život a majetek všech občanů před nespravedlivým a nedůstojným rabováním. Nelze jako pštroši strkat hlavu do písku před důsledky a utěšovat se, že „zhruba“ se pohybujeme správným směrem. Změny jsou zřejmé, ale také pochopitelné – v nejpriznivějších mezinárodních podmínkách v českých dějinách bylo možné dosáhnout mnohem více. Zklamali jsme očekávání světa i naše vlastní.

Od totalitní vlády jedné strany jsme dospěli v první fázi – do roku 1997 – převážující „českou cestou“ (rozpad státu, privatizace) k úřednické vládě. Ve fázi do roku 2004 jsme se sice stali členy NATO a EU, ale vývoj poznamenala v politické sféře „opoziční smlouva“ a v hospodářství nezládnutá invaze přímých zahraničních investic. Zahraniční investoři využili chyb české privatizace, problematické velkorysých investičních pobídek a levné a kvalifikované pracovní síly, aby z Česka udělali „montážní zákrak“ ve střední Evropě.

Ve třetí fázi – po vstupu do EU – vedlo odstranění překážek k hospodářskému a průmyslovému boomu a k utrácení. Euforie, že to bude trvat věčně, vydržela v Evropě do jara a v Česku do podzimu 2008. Česko dospělo k další úřednické vládě a krizi, která zemi změní.

Transformace hospodářství

Tři grafy vybraných ukazatelů – GR 2010–2011, č. 2, s. 25

a) Vývoj hrubého domácího produktu (HDP) a vybraných odvětví hospodářství

Po zlomu v roce 1989 bylo nutné nejen překonat minulost, ale zajistit rozvoj hospodářství, přibližující nás k vyspělým státům, kam jsme historicky patřili. V roce 1997 došlo k nepříznivému zlomu a objem HDP z roku 1989 byl překročen až v roce 2000. To už nám vyspělá EU-15 utekla v růstu o pětinu (index 2000/1989 122,5). Přibližovat jsme se k ní začali až ve 21. století, po deseti letech transformace. Celé 3/4 přírůstku objemu HDP o 40 % do začátku krize v Česku na konci roku 2008 připadají na období 2004–2007. Vstup do EU měl na hospodářství a průmysl Česka výrazný vliv.

O razanci změn po roce 1989 svědčí vývoj křivek u průmyslu a stavebnictví (jako na tobogánu) a u zemědělství a železniční dopravy (výrazný útlum).

b) Vývoj a změny zaměstnanosti v sektorech hospodářství

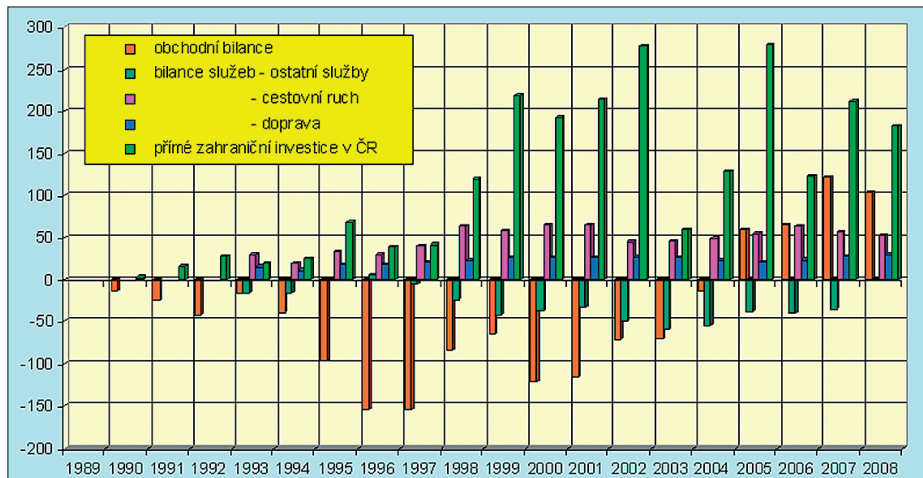
Jedním z hesel socialistické transformace (1948–1989) bylo „dohnat a předejít“ vyspělý Západ, k jehož špičce Česko před druhou světovou válkou patřilo. Socialistická (prosovětská) výstavba ho dovedla k hospodářské a průmyslové zaostalosti (kryté kvantitou místo kvality), nevhodné struktury hospodářství, demoralizaci, ekologické devastaci, deformacím rozmístění výroby a demografické a sídelní struktury (dvě vlny emigrace – po roce 1948 a 1968).

Kam zavedla Česko transformace po roce 1989? Nešlo již o dohánění Západu, ale vyspělých zemí. O posunu na spirále společensko-ekonomického vývoje od roku 1989 o několik „závitů“ výše skutečně svědčí HDP i změny sektorové struktury hospodářství. U podílu sektorů však zůstaly rozdíly proti vyspělým zemím podobné – stále je výrazně vyšší podíl sekundéry a nižší podíl terciéry (asi o 13 %). Přesto se do roku 1989 deformovaná, strnulá a pomalu měnící sektorová struktura hospodářství po roce 1989 výrazně pohnula. Prosadily se dva hlavní opožděné procesy už dávno probíhající a měnící svět:

- *proces (de)industrializace* – měl a má v důsledku hypertrofie průmyslu za socialismu komplikovanější charakter a průběh a skládá se ze tří částí:
 - kolapsu či útlumu jak odvětví těžkého průmyslu (jehož neúměrný nárůst byl výsledkem aplikace sovětského modelu hospodářství), tak i tradičních odvětví lehkého průmyslu se vznikem tzv. brown-fields),
 - rozmachu nových oborů založených na přílivu přímých zahraničních investic (PZI) a know-how, odehrávajícího se převážně v nových průmyslových zónách (tzv. green-fields),
 - stálého zvyšování kvality, užité hodnoty, designu výrobků a přestavby vlastnické a organizační struktury;
- *proces terciarizace* – po roce 1989 rychle rostly poddimenzované a nově potřebné služby, měnily se služby tradičně významné (obchod, školství, zdravotnictví apod.), do služeb se přesunovali pracovníci ze sekundéry a priméry. Rozevírání nůžek mezi rychle rostoucími cenami zboží a služeb a pokulhávajícími českými mzdami (třetina průměru EU-25) však větší rozvoj placených služeb a jejich kvality omezilo.

V ZORNÉM POLI GEOGRAFŮ

Vývoj vybraných položek platební bilance ČR (mld Kč). Zdroj dat: ČSÚ, ČNB

c) Vývoj zadluženosti a kurzu koruny k USD a EUR

Typickým ukazatelem transformace po roce 1989 je silící růst zadluženosti. Zahraniční zadluženost ČR dosahuje v roce 2010 cca 1,7 bilionu Kč a blíží se 40 % HDP. Transformační ztráty se však odhadují na 3 biliony Kč. Otázka zní – KDO, KDE a KDY vytvořil a zavinil ztráty, které téměř dvojnásobně přesahují státní dluh, a uvrhl obyvatelstvo do otrockého splácení tohoto dluhu? Přitom graf ukazuje, že země má značný potenciál, svědčí o tom kladné saldo bilance obchodní (od roku 2005) a tradičně služeb (doprava, cestovní ruch), i když vlivem velkého přílivu zahraničních investic

Řešení rychle rostoucí zadluženosti se však hledá v plošných škrtích příjmů, zvyšování daní a restrikcích místo koncepčních ofenzivních opatření a razantního postupu proti šedé a černé ekonomice, korupci, neudržitelným poměrům ve veřejných zakázkách rozdělujících více než 600 mld. Kč ročně apod.

Vývoj kurzů Kč vůči USD a EUR – v důsledku rozevírajících se nůžek mezi vývojem cen na evropskou a světovou úroveň a nad ní (auta, benzin a nafta, zemní plyn, voda, elektřina, elektronika, oblečení, nábytek atd.) a příjmy – není příznivý. (Američtí studenti při exkurzi v automobilce ŠkodaAuto v Mladé Boleslavi při přepočtu cen v prodejním autosalonu na dolary žasli, proč si raději ne koupíme přepychová auta v USA!)

„Demokratický“ politicko-hospodářsko-byrokraticko-cenový (v bankách navíc poplatkově-úrokově-úvěrový) teror nevěští do budoucna nic dobrého. Polistopadové „perpetuum mobile“ neustálého zdražování za české mzdy (s argumentací nesmyslnou průměrnou mzdou) se již dávno zadrhlo. Na jedné straně se kupí dluhy ve výši tisíců miliard Kč, na druhé straně se utahují šrouby a zvyšuje se neúměrné a nespravedlivé zatížení občanů.

Transformace průmyslu

Graf Produkce v odvětvích průmyslu ČR – GR 2010–2011, č. 2, s. 24 dole

Z meziročních přírůstků produkce průmyslových odvětví je patrná „lochneska“ vývoje a změn odvětvové struktury průmyslu v Česku v období 1989–2010 ve třech fázích (1990–1997, 1998–2003, 2004–2010).

Fatální kolaps všech odvětví průmyslu v letech 1990–91 a útlum v roce 1992–93 vystřídal oživení od roku 1993. V něm odstartoval automobilový průmysl jako fenomén průmyslové transformace (a montážního charakteru), s ním se sešel navazující průmysl gumárenský a plastikářský, elektrotechnický a elektronický, strojírenský, petrochemie a rafinerie ropy, přidejme také skandální průmysl farmaceutický. Vcelku úspěšná byla odvětví tradičního českého průmyslu využívající domácí suroviny (dřevozpracující, papírenský a polygrafický, stavebních hmot). Útlum zasáhl hutnictví, velká redukce pak

textilní a oděvní průmysl, prakticky zanikl kožedělný a obuvnický průmysl. Ve struktuře průmyslové výroby došlo v období 1990–2010 k velkým změnám a k jejich územním, regionálním, sociálním aj. dopadům.

Motorem vývoje po roce 1989 byla levná a kvalifikovaná pracovní síla, k tomu se přidala invaze přímých zahraničních investic. Tato kombinace vedla k montážnímu charakteru nových investic. Postupný růst cen a mezd omezil tyto „výhody“ (a na nich založené „pobídky“ pro investory). Česko musí přejít od nízkonákladové a cenové konkurenceschopnosti a montáží ke špičkovým technologiím a sofistikovaným odvětvím. Řešením je změna přístupu ke vzdělání, vědě a výzkumu jako pilířům 21. století. Čerstvé výsledky mezinárodního srovnání úrovně školáků dopadly pro Česko katastrofálně. „...stát nemůžeme nechat dál padat takřka k dětské negramotnosti... současní maturanti nemají ani poloviční znalosti, co jsme mívali my (objektivně měřeno shodnými testy). V korupci jsme za opravdu děsivými státy. Místo reálné politiky přišlo v krizi pár škrtů, které jen zanedbatelně brzdí pád do propasti. Slyšeli jste vůbec vizi, jak dluhy splatíme?“ (Šmucler 2010).

Závěr

Nelze již zavírat oči a omlouvat fauly po roce 1989 na obyvatelstvu a zemi, která si po tom, co vytrpěla ve 20. století, zaslouží lepší budoucnost a perspektivu, pro niž má všechny podmínky. Mladá generace (naše děti) a celé skupiny obyvatel mají plné právo požadovat výsledky. Uplynula více než dvě desetiletí a nastupující generace nezatížená naší minulostí se chovají mnohem pragmatičtěji, světově a na fauly mohou odpovédět odchodem (lékaři) nebo červenou kartou („vykroužkování“ při volbách).

Navigátorem v labyrintu křížovatek 21. století může být jen racionální koncepce, která bude konečně vážně počítat s lidmi (občany, voliči) a územím jako dvěma hlavními zdroji, které Česku pro 21. století zbývají, a bude je kultivovat – hlavně vzděláním a kulturností.

Ludvík Kopačka, PřF UK v Praze
kopačka@natur.cuni.cz

Geographical Aspects of the Political, Economic and Industrial Transformation after 1989 II. The processes of transformation, which began after 17 November 1989 in the political sphere, in society, in economics and in industry, continue even after more than twenty years and are becoming permanent changes in a newly created situation. At the same time, such processes are having a significant impact on changes in territories and in the landscape. This part includes commentary on certain graphs published in the first part of the article and offers some commentary concerning the course of the transformation.

LITERATURA A ZDROJE DAT:

Internetové portály ČSÚ, ČNB, EUROSTAT
Employment in Europe 2007 (2007). Luxembourg, European Communities.
Atlas krajiny České republiky (2010). Praha, MŽP, VÚKOZ Průhonice, s.176–177 a 181.
ČULÍK, J. (2010): Pozoruhodná míra nespokojenosti s režimem. In: Britské listy 2. 7. 2010 (<http://www.blisty.cz/art/53323.html>).

MASARYK, T. G. (1935): Česká otázka – z předmluvy k Idea československého státu
POTŮČEK, M. a kol. (2005): Jak jsme na tom. A co dál? Strategický audit České republiky. Praha, SLON.
Ročenka konkurenceschopnosti České republiky 2005 (2006). Praha, Linde.
ŠMUCLER, R. (2010): Je dobře pro vládu, že jsem se nestal poslancem za TOP 09. Blog z 18. 12. 2010. (<http://smucler.blog.idnes.cz>)